

Darwins mardröm

En dokumentärfilm som med utgångspunkt från fiskeindustrin vid Victoriasjön i Tanzania ställer provocativa frågor om globaliseringens effekter på tredje världen, naturresursproblematik och vapenhandel. *Darwins mardröm* är en film som inte väjer för att visa de brutala konsekvenserna av fattigdomen. Den väcker starka känslor och manar till eftertanke om världens tillstånd utan pamfletter och politisk retorik.

Rekommenderad för gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
CLAS ÖSTERHOLM

Handling

Filmen inleds med att vi ser skuggan av ett ryskt fraktplan som sveper över Victoriasjön under inflygningen till flygplatsen i Mwanza belägen vid sjöns strand i norra Tanzania. Genom några textskyltar får vi information om att Victoriasjön är "The biggest tropical lake on earth, source of the river Nile. /.../ Heart of Africa... Said to be the birthplace of humankind." Vi åker vidare med bil genom några ytterst fattiga kvarter invid flygplatsen. En stor Coca Cola-reklamskylt upplyser om att "Life tastes good".

På 60-talet planterades en ny fiskart, nilabborren, in i Victoriasjön. Fisken förökade sig förödande snabbt, den ekologiska balansen rubbades och i stort sett utrotades sjöns hela övriga fiskbestånd. Kring Victoriasjön växte samtidigt en stor industri upp kring exporten av nilabborren till Europa. Enorma ryska fraktplan lämnar dagligen Mwanza med tonvis av fiskfiléer i lasten. Men planen kommer inte tomma till Afrika, utan tros ofta vara lastade med vapen som sprids till de oräkneliga krig och konflikter som pågår på kontinenten.

I dokumentärfilmen *Darwins mardröm* befinner sig filmaren Hubert Sauper i staden Mwanza där han träffar några av de människor som alla på något sätt påverkas av fiskeindustrin; de ryska piloterna, fiskeindustrins chefer, politiker från Europa som är på besök i Tanzania för att studera fabrikerna, de fattiga fiskarna och deras familjer, gatubarn, prostituerade kvinnor som utnyttjas hänsynslöst av män från Nord. Den röda tråden i filmen är Saupers fråga om vad de tror att fraktplanen egentligen har med sig när de anländer till Mwanza.

Darwins mardröm har fokus på fiskeindustrin och den handel med vapen som pågår med Afrika, men filmen kan ses som en allegori över globaliseringen och dagens världsordning där kapitalismen och det rika Nord finner välstånd genom utsugning av ett fattigt Syd. Vad Hubert Sauper vill visa med *Darwins mardröm* är att det som pågår i Tanzania inte är något unikt utan sker runt om på jorden, men istället för fisk kan det lika gärna handla om olja, bananer eller diamanter. Hubert Sauper har

själv uttryckt det med orden: "It is, for example, incredible that wherever prime raw material is discovered, the locals die in misery, their sons become soldiers, and their daughters are turned into servants and whores."

- Eleverna har förmodligen aldrig hört talas om nilaborren och situationen i Victoriasjön innan de såg filmen. Diskutera varför. Vad är det för information om Afrika som förmedlas via media?

Fiskeindustrin – fördelning av naturresurser

Inne i fiskfabriken syns en almanacka med texten "You're part of the big system", som en inspirerande uppmaning till arbetarna. Men detta blir i filmen till en ironisk grimas till vad som pågår i Mwanza. I fiskfabriken rensas nilaborren till fina filéer. Fabrikschefen berättar att hans företag är ett av de största i staden med ca 1 000 anställda. I Mwanza producerar man 500 ton per dag och dagligen går två flighter lastade med fisk från flygplatsen till den rika världen där två miljoner vita dagligen äter den proteinrika fisken.

Fiskeindustrin runt sjön är grundad på ett "litet vetenskapligt experiment", som det uttrycks i filmen. Men fabrikschefen berättar att om inte fisken hade funnits i Victoriasjön, då förstår han inte vad folk skulle ha livnärt sig på. Fiskeindustrin har hjälpt Mwanza, och hamnstäderna vid sjön är helt beroende av nilaborren, förklarar han. När filmaren frågar hur många munnar man kan mätta med 500 ton fisk – vet han inte vad han ska svara. Det verkar som han aldrig ens tänkt tanken, trots att han vid ett senare tillfälle berättar att han är väl medveten om risken för matbrist i landet på grund av torkan. På frågan vad folk ska äta då svarar han svävande att de kommer att importera något, samtidigt som en plastfisk på väggen sjunger "Don't worry be happy!".

Vid ett senare tillfälle påminns vi om den kritiska situationen i Tanzania när man på tv-nyheterna visar hur FN:s Världslivsmedelsprogram (WFP), vädijat om 17 miljoner US dollar i stöd för att hjälpa 2 miljoner människor som lider brist på mat i Tanzania. Någon i tv-rutan kommenterar att problemet dock inte är brist på mat utan beror på fattigdom.

En textskylt talar om att "A few million Africans eat what the big planes would not carry." Vi tar del av fruktansvärd misär där fiskavfall omhändertas för att säljas vidare som föda runt om i regionen. Farliga ammoniakgaser förstör ögonen och ger magproblem – säger en kvinna som hänger fiskrester på torkställningar, men hon är tacksam att hon i alla fall har ett jobb. Men ingen vågar egentligen tala ut om situationen på grund av rädsla för repressalier. Ytterligare en konsekvens av fiskeindustrin är avfallet av de plastförpackningar som fisken paketeras i som gatubarnen kokar till lim som de sedan sniffar.

- Vad syftar titeln på? Vad är *Darwins mardröm*? Darwin framförde teorin om arternas uppkomst genom naturligt urval, och "de bäst rustade rasernas bestånd i kampen för tillvaron". Nilaborren planterades in i Victoriasjön av människohand och konsekvenserna blev att sjöns ekologiska balans sattes ur spel då fisken i stort sett tillintetgjort allt övrigt liv i sjön – och i slutändan troligen även sig själv. Tusentals år av evolution raderad på 40 år. Diskutera och forska vidare kring de biologiska konsekvenserna av vad som händer i Victoriasjön, eller andra exempel, när människan rubbar det ekologiska systemet. Är det rätt att kortsiktigt "offra" naturen för att exempelvis öka produktionen av föda?

- Diskutera hur filmens titel i överförd betydelse även handlar om fiskeindustrin och ett globalt perspektiv där den rika världen är på väg att bli en nilaborre – ett rovdjur som förgör allt i sin omgivning?

- Intervjuavsnitten med fabrikschefen ställer den absurda situationen på sin spets – enorma mängder fisk exporteras till det rika Europa medan avfallet blir kvar till den svältande befolkningen i Tanzania. Forska vidare och diskutera hur jordens naturresurser fördelas. Vad som skildras i filmen är inget unikt eller nytt, minns hur spanjorerna redan på 1600-talet skövlade Latinamerikas silvergruvor med indianerna som slavar. Rikedomar som sedan användes till vapen för att döda dem. Var finns jordens resurser och vem kommer de till del? Vad får folket i Mwanza tillbaka? Vapen?

- Argumenten för fiskeindustrin vid Victoriasjön är att den trots allt ger arbetstillfällen, utveckling och bidrar till modernisering – samt enligt fabrikschefen "mycket pengar". Filmens bilder säger emellertid något helt annat, att lokalbefolkningen i stort sett enbart får del av utvecklingens negativa effekter. Då är den naturliga frågan: Var hamnar dessa pengar? Vem gagnar utvecklingen?

Vad gör vi för att hjälpa?

Tanzania är ett av världens fattigaste länder. Landet rankas som 164 (av totalt 177 länder) i Human Development Report 2005. Ca 50% av befolkningen lever på mindre än 1 US dollar per dag. Mer än halva befolkningen är under 18 år. Men det största hotet mot landets utveckling anses vara HIV/AIDS. Det uppskattas att antalet HIV-infekterade personer är mellan 1,5 och 3 miljoner, d v s ca 10% av befolkningen.

Tanzania tillhör de länder som får mest stöd av Sverige. Det sker genom ett samarbete som pågått i mer än 40 år och där det övergripande målet för alla insatser är att bekämpa fattigdomen. Hösten 2001 startades ett speciellt Victoriasjö-direktorat inom Sida. Tillsammans med sina lokala partner deltar svenska företag, frivilligorganisationer, universitet mfl i en samlad satsning för att utveckla regionen kring Victoriasjön.

I *Darwins mardröm* visas bilder från en presskonferens där chefen för Europakommissionen i Dar-es Salaam förklarar att fiskeindustrin är Tanzanias största exportindustri till Europa. En annan man säger att EU gjort ett bra jobb för infrastrukturen i Tanzania, och att fiskeindustrin i Mwanza är "absolut great" när det gäller sanitet och process. Men vi som ser filmen har sett en helt annan sida av denna "process".

- Forska vidare om det svenska och europeiska biståndet till Tanzania. Rapporter och information finns att hämta hos Sida. Genom avsnittet med presskonferensen med EU-kommissionärerna ställer sig filmen kritisk till hur effektivt biståndet egentligen är. Filmen argumenterar snarare för att biståndet, om än indirekt, bidrar till att fattiga länder exploateras. Vem hjälper biståndet?

- *Darwins mardröm* riktar strålkastarljus på en fråga som gäller oss – vare sig vi vill erkänna det eller ej. Vi i Europa använder tredje världen som skaffereri och energikälla, men vad ger vi tillbaka? Hur kan vi som enskilda individer påverka situationen? Vi kan genom olika vägar försöka påverka politiker och beslutsfat-

tare, försöka påverka genom olika organisationer, tänka på vad vi äter och varifrån maten kommer, hushålla med naturresurser, etc. Fundera vidare på vad ni tror är effektivast.

Eliza, Raphael, Jonathan och alla de andra

Kvinnor och barn är de som oftast drabbas hårdast i krissituationer. Vid Victoriasjön har det traditionellt varit kvinnorna som tagit hand om fisken på land och dess försäljning, men allt såldes inte utan även det egna behovet av protein tillfredställdes på ett naturligt sätt. Men när de multinationella fiskfabrikerna etablerades försvann kvinnornas sysselsättningsmöjligheter. I Afrika är det ofta så att när det uppstår arbetsmöjligheter, det kan vara fiske, gruvarbete etc, så flyttar männen dit arbete erbjuds och tvingas lämna kvinnor och barn. I filmen träffar vi kvinnor, många som tidigare varit bönder, som tvingas finna egen försörjning. Många hamnar i prostitution.

Ett av filmens mest gripande avsnitt är intervjun med den prostituerade Eliza. Hon presenteras med en textskylt som säger: "Girlfriend of many pilots..." /.../ "Eliza sells her nights to fish-pilots and businessmen. For 10 dollars." Hon berättar att pappan är sjuk och mamman död. Att hon skulle vilja börja skolan igen och lära sig mer om datorer. Men i hennes blick finns så mycket sorg och uppgivenhet att man förstår att dessa drömmars förverkligande är långt långt borta. Senare får vi veta att Eliza dör under inspelningen av filmen – att hon mördats av en kund.

Även barnen hamnar i en utsatt situation. Gatubarn vars föräldrar är fiskare, frånvarande eller döda – som tvingats ge sig hemifrån för att själva söka sig en försörjning. De är uppgivna och apatiska och drogar sig med snifflim. Ett litet hopp ges dock genom Jonathan som nu arbetar och målar tavlor med motiv från det hårda livet på gatan.

Filmaren besöker en arbetskoloni – bestående av enkelt ihop snickrade skjul. Sjukvård saknas och när krämporna slår till och man blir arbetsoduglig är det bäst att flytta tillbaka till inlandet. Det är nämligen dyrt att transportera ett lik till hembyn, bättre att den sjuke får ta bussen själv, påpekar någon sakligt.

I arbetslägret intervjuas pastor Cleopa Kajjage. Han berättar att många fiskare dör av fattigdom och AIDS. Deras kvinnor söker sig därefter till sjön för att finna försörjning genom bl a prostitution. Han räknar med att 45–50 fiskare i hans läger kommer att dö av AIDS inom ett halvår, i en population på 390 invånare. Men vad gör han som pastor för att hjälpa? Han kan predika och informera, men inte råda dem att använda kondom för det strider mot hans tro.

Utänför National Fisheries Institute vaktar Raphael med sin pilbåge – för en dollar per natt. Han får enbart skjuta på inbrotts-tjuvarna när de är innanför stängslet, bara då får han döda dem, säger han och visar upp sina pilar insmorda med dödligt gift. Men han är trött på jobbet och vill hellre studera, men man får ta de jobb som erbjuds även om det är dåligt betalt. Däremot menar Raphael att kriget är lönsamt för folket och vad många önskar. Armén betalar bra och ända möjligheten att få ansluta sig till armén vid hans ålder är att det blir krig.

- Raphael och de andra som framträder i filmen visar på ett skrämmande sätt hur fattigdom driver människor till förnedring. Att tvingas till prostitution, att tvingas döda för sin överlevnad. Vad minns eleverna av Eliza, Jonathan och de andra i filmen? Beskriv någon av dem, vad har de för framtid?

Vapenhandel

Som en röd tråd genom filmen går frågan om vad fraktplanen egentligen har med sig för last till Mwanza. När Hubert Sauper frågar dem han träffar är alla ovilliga att svara eller försöker ge intryck av att de inte vet.

Den ende som säger det rakt ut är journalisten Richard Mgamba som skrivit en artikel i ämnet. Han berättar att många av planen som kommer från Europa är lastade med vapen. Han menar att EU ser på medan Afrika förgås. Europa får genom vapeninförseln ett övertag över Afrika och kan därmed skapa en industri kring FN, hjälporganisationer, läkemedelsindustri etc. De rika länderna accepterar situationen, för om inte, varför arbetar de inte förebyggande genom att stoppa vapenhandeln, undrar han uppgivet.

De ryska flygarna arbetar för ett transportbolag och flyger runt hela världen med mer eller mindre officiell last. De är generellt mycket förtegnade om vad de egentligen transporterar – några fabulerar mer än andra i sina försök att undvika den känsliga frågan. En besättningsman försöker helt sonika förklara att det inte pågår några krig i Afrika, allt är påhittat av media och internationella organisationer. Andra har svårt att dölja ett dåligt samvete, men förklarar att det är ett jobb och även de måste överleva. En av dem berättar en anekdot om att han flög tanks till Angola, därifrån vidare till Sydafrika för att lasta planet med vindruvor som skulle till Europa. Hans vänner sa då till honom att barnen i Angola fick vapen i julklapp medan barnen i Europa fick vindruvor. "This is business", jag vill ju att alla barn i världen ska vara lyckliga, men jag vet inte hur jag ska bete mig, förklarar han.

- De ryska piloterna vet naturligtvis vad de transporterar, men de kan inget säga inför kameran. Kan man förstå deras resonemang att "det är ett jobb" och även de måste ha mat på bordet till sina familjer?

Filmaren Hubert Sauper försöker få svar på frågan om de plan som anländer till Mwanza har vapen i lasten. Filmerna ger egentligen inget konkret svar på den frågan, även om så förmodligen är fallet. Ingen tvivlar däremot på att det förs in stora mängder illegala vapen till flera länder i Afrika. Amnesty International, Svenska Freds- och skiljedomsföreningen och andra organisationer driver kampanjer mot den okontrollerade vapenhandeln och har information på området.

- Forska vidare på temat! Hur ser vapensituationen ut i världen? Varifrån kommer vapnen? Hur ser den svenska vapenexporten ut? Tips på några källor finns i slutet på denna handledning.

Filmens form

Formmässigt är *Darwins mardröm* filmad i en rå och direkt stil med skakig handkamera och många närbilder på ansikten. Filmen är klippt för att skapa effekter genom kontraster och belägga filmarens argumentation. Ett tydligt exempel är avsnittet från misären då man tar hand om fiskavfallet, därifrån klipps till en presskonferens där några män från Europakommissionen berättar att fiskeindustrin i Mwanza är ”absolut great” vad gäller sanitet och process. Från denna scen klipps vidare till ett avsnitt där några hemlösa barn slåss om en bit mat.

Filmaren Hubert Sauper är själv aktivt deltagande i filmen – dock aldrig i bild, utan som en intervjuröst som då och då kommenterar och ställer följdfrågor. Filmteamet består endast av två personer och då det är Sauper själv som håller i kameran skapas en intimitet mellan honom och dem han möter – exempelvis tittar de ofta direkt in i kameran när de pratar. Effekten blir även att de riktar sig direkt till oss i publiken, vilket förstärker närvaron.

Ett annat berättargrepp är de textskyltar som förklarar olika skeenden i filmen. Dessa fungerar dels som praktiska hjälpmedel för oss tittare men skyltarna har ibland även en ironisk ton för att ytterligare stärka filmarens argumentering. Ett exempel är när en av de ryska besättningsmännen berättar att han varit i Afrika många gånger, i Kongo, Zaire och Angola, samtidigt som han hävdar att det inte pågår krig i Afrika. Därefter följer en textskylt: ”Congo/Zaire, Angola... the bloodiest conflicts in history since World War 2. 4 million dead within the last five years.”

- Diskutera hur filmen är gjord. Hur argumenterar Hubert Sauper? Hur uppfattas hans egen närvaro? Jämför med andra dokumentärfilmer som ni sett, exempelvis Michael Moore i hans filmer *Bowling for Columbine* och *Fahrenheit 9/11*.

- Hubert Sauper tycks komma människorna han möter nära och de verkar ha förtroende för honom. I filmen förekommer även scener med barn som far mycket illa, de slåss och de sniffar tills de helt domnar bort. Man kan fråga sig hur man klarar av att se på och filma barn i en så svår situation. Diskutera filmarens moraliska ansvar gentemot dem han skildrar.

Mer information och källor

- På Sidas hemsida www.sida.se finns information om Tanzania och det svenska biståndet.
- Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala har till uppgift att i Norden främja och driva vetenskaplig forskning om Afrika. www.nai.uu.se/
- FN:s utvecklingsprogram UNDP ger ut årsrapporten Human Development Reports (HDR). UNDP sammanställer diverse utvecklingsindex, varav det mest kända är Human Development Index (HDI) – ett index som mäter mänsklig utveckling i andra termer än enbart inkomst. www.undp.se
- Mer information om vapenhandeln i världen kan man finna hos exempelvis Svenska Freds- och skiljedomsföreningen www.svenska-freds.se och Amnesty International som bl a även driver en kampanjen Stoppa våldet mot kvinnor, www.amnesty.se. Amnesty International driver tillsammans med några andra organisationer även en kampanj för bättre vapenhandelskontroll under namnet Control Arms, www.controlarms.org.
- Exempel på organisationer som arbetar med frågor kring tredjevärlden, globalisering och utveckling är Zenit som är en del av Sidas ungdomsprogram, www.sida.se, Afrikagrupperna, www.afrikagrupperna.se, Globalportalen, www.globalportalen.org.
- Filmens officiella hemsida, www.coop99.at/darwins-nightmare/index.htm

Produktionsuppgifter

Frankrike, Österrike, Belgien 2004

Originaltitel: **Darwin's Nightmare**

Manus & regi: **Hubert Sauper**

Foto: **Hubert Sauper**

Klippning: **Denise Vindevogel**

Ljud: **Cosmas Antoniadis**

Tekniska uppgifter

Speltid: **112 minuter**

Format: **Vidfilm, DVCam**

Ljud: **Dolby**

Censur: **Barntillåten**

Svensk premiär: **18 november 2005**

Distribution

Folkets Bio, Box 2068, 103 12 Stockholm, tel: 08-545 275 23,

fax: 08-545 275 27, www.folketsbio.se

